

Ferenc pápa beszéde az egyetemi és kulturális élet képviselőihez, melyet a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai és Bionikai Karán mondott.

Kedves Testvérek, jó napot kívánok!

Köszöntöm mindnyájukat, és köszönöm az elhangzott szép szavakat, amelyekre rövidesen kitérek. Ez a magyarországi látogatásom utolsó találkozója, és hálás szívvel idézem fel a Duna folyását, amely összeköti és egyesíti ezt az országot sok más országgal, nemcsak földrajzi, hanem történelmi értelemben is. A kultúra bizonyos értelemben olyan, mint egy nagy folyó: összeköt, átfolyik az élet és a történelem különböző területein, összeköti azokat, és lehetővé teszi, hogy az ember eligazodjon a világban, magához öleljen távoli országokat és vidékeket, csillapítja az elme szomját, öntözi a lelket, és gyarapítja a társadalmat. Maga a kultúra szó a colere (coltivare), a megművelni igéből ered: a tudás mindennapi vetést jelent, amely a valóság barázdáiba hullva gyümölcsöt terem.

Száz évvel ezelőtt Romano Guardini, a híres értelmiségi, aki a hit embere volt, egy, a vízeinek köszönhetően különlegesen szép vidéken járva értékes kulturális felismerésre jutott. Ezt írta: „Ezekben a napokban jobban megértettem, mint valaha, hogy a tudásnak két formája van [...], az egyik arra készíti, hogy elmerüljünk a tárgyban, és annak környezetében, hogy az ember, aki a tudást keresi, megpróbálja benne élni; a másik ezzel szemben összegyűjti a dolgokat, szétbontja őket, dobozokba rendezi őket, uralmat és birtokot szerez felettük, uralkodik rajtuk” (Lettere dal Lago di Como. La tecnica e l'uomo [Levelek a comói tótól. A technika és az ember], Morcelliana, Brescia, 2022, 55). Megkülönbözteti az alázatos és kapcsolatot teremtő tudást, amely olyan, mint „az uralkodás, mely a szolgálat révén valósul meg; a természet szerinti teremtés, amely nem lép át a megállapított határokon” (57. o.), az ismeret egy másik módjától, amely „nem megfigyel, hanem eleméz [...], már nem merül el a tárgyban, hanem megragadja azt” (56. o.).

A megismerésnek ebben a második módjában „az energiák és az anyagok egyetlen cél felé haladnak: a gép felé” (58. o.), és „így az élőlény leigázásának technikája fejlődik ki” (59–60. o.). Guardini nem démonizálja a technológiát, amely jobb életet és kommunikációt tesz lehetővé, és számos előnnyel jár, de figyelmeztet annak kockázatára, hogy az élet szabályozó elvévé, ha nem uralkodójává válhat. Ebben az értelemben felismer egy nagy veszélyt: „Az ember elveszíti mindazt a belső kötődését, amely a természettel összhangban álló egységes mértéket és kifejezési formákat biztosít számára”,

és „miközben belső lényében körvonalak, mérték- és irány nélkülivé vált, önkényesen határozza meg céljait és az általa uralt természeti erőket azok megvalósítására kényszeríti” (60. o.). Az utókornak pedig egy nyugtalanító kérdést hagy hátra: „Mi lesz az étellel, ha ilyen igába kerül? [...] Mi lesz [...], ha szembekerülünk a technológia uralkodó kényszerével? Az élet mára már a gépek rendszerébe van foglalva. [...] Egy ilyen rendszerben megmaradhat-e az élet életnek?” (61. o.).

Maradhat-e élet az élet? Ezt a kérdést, különösen is itt, ahol az információs technológiát és a „bionika tudományát” kutatják, helyénvaló feltenni. Valóban, amit Guardini felismert, az ma is nyilvánvalónak látszik: gondoljunk csak az ökológiai válságra, melynek során a természet egyszerűen csak reagál arra az eszközszerű bánásmódra, ahogyan kezeljük. Gondoljunk a korlátok hiányára, a „meg tudod tenni, tehát szabad” logikájára. Gondoljunk arra a törekvésre is, amely nem az embert és kapcsolatait, hanem az embert mint a saját igényeire összpontosító, nyereséget hajszoló és a valóságot mohón megragadni vágyó egyént állítja a középpontba. És gondoljunk ennek folyamánaként a közösségi kötelek elsorvadására, aminek következtében a magány és a félelem úgy tűnik, hogy egzisztenciális élethelyzetből társadalmi élethelyzetté lesz. Hány és hány elszigetelt, nagyon „közösségi” és kevésbé közösségi ember él közöttünk, akik mintegy ördögi körben a technológia vigaszaihoz folyamodnak, hogy kitöltsék azt az ürességet, amelyet éreznek, és egyre eszeveszettebben kergetik ezeket, miközben a kegyetlen kapitalizmus rabszolgái lesznek, és saját gyengeségeik még fájdalmasabbá válnak abban a társadalomban, amelyben a külső gyorsaság kéz a kézben jár a belső törékenységgel. Ez a dráma! Ezzel nem akarok pesszimizmust kelteni – ez ellentétes lenne azzal a hittel, amelyet örömmel vallok –, hanem elgondolkodni szeretnék a „létezés és a birtoklás önhittségén”, amelyet Homérosz már az európai kultúra hajnalán is fenyegetésként ismert fel, és amelyet a technokrata paradigma tovább súlyosbít, az algoritmusok olyasféle használatával, amely emberség további szétesésének veszélyét jelentheti.

Egy általam már többször idézett műben, A világ ura című regényében Robert Benson megállapítja, hogy „különbség van külső és belső nagyság között és hogy nagyhatású külső nem zár ki jelentéktelen belsőt” (Budapest, 1912, 21. o.). Ebben, a több mint egy évszázaddal ezelőtt született, bizonyos értelemben „prófétai” könyvben egy olyan jövőt írnak le, amelyet a technológia ural, és amelyben a haladás nevében mindent uniformizálnak: mindenütt új „humanizmust” hirdetnek, mely eltörli a különbségeket, megszünteti a nemzeteket, és eltörli a vallásokat. Eltörli a különbségeket, az összeset! Az ellentétes ideológiák homologizációba torkollnak, mely ideológiailag gyarmatosít. Ez a dráma, az ideológiai gyarmatosítás! A gépekkel kapcsolatba kerülő ember egyre inkább egysíkúvá válik, miközben

a közösségi élet szomorúvá és ritkává lesz. Ebben a Benson által leírt fejlett, de komor világban, ahol mindenki érzéketlennek és érzésnélkülinek tűnik, kézenfekvő a betegek leselejtezése és az eutanázia alkalmazása, valamint a nemzeti nyelvek és kultúrák eltörlése az egyetemes béke érdekében, ami a valóságban a beleegyezés kieroszakolásán alapuló üldözéssé válik, olyannyira, hogy az egyik főszereplő megállapítja: „a világ csodálatosan élénknek látszik, de mintha minden ideges volna, mintha felforrna” (122. o.).

Azért vállalkoztam erre a komor vizsgálódásra, mert a kultúra és az egyetem szerepe ebben a kontextusban érvényesül a legjobban. Az egyetem ugyanis, amint azt már a neve is jelzi, az a hely, ahol a gondolat születik, növekszik és érlelődik, nyitott és szimfonikus; nem egyhangú, nem zárt, hanem nyitott és szimfonikus. Ez az a „templom”, ahol a tudás arra hivatott, hogy kiszabaduljon a birtoklás és felhalmozás szűk korlátai közül, hogy kultúrává váljon, vagyis „művelése” legyen az embernek és az őt megalapozó viszonyoknak: a természetfelettil, a társadalommal, a történelemmel, a teremtéssel. A II. Vatikáni Zsinat ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy „a kultúrának a személyiség teljes tökéletesedését, a közösség és az egész emberi nem javát kell szolgálnia. Éppen ezért úgy kell kiművelni a szellemet, hogy fokozódjék benne a képesség a csodálatra, a lényeglátásra, a szemlélődésre, az önálló ítéletalkotásra, továbbá a vallási, erkölcsi és szociális érzék kifejlesztésére” (Gaudium et spes lelkipásztori konstitúció, 59.). Már az ókorban azt mondták, hogy a filozofálás kezdete a csodálkozás, az elcsodálkozás képessége. Ebben az összefüggésben nagyon nagyra értékelem szavaitokat. Így az Ön szavait is, Főtisztelendő Rector Úr, amelyek szerint „minden igazi tudásban van tehát valami az írástudóból, a papból, a prófétából és a misztikusból”, és „nemcsak érteni vágyunk a tudomány segítségével, hanem helyesen cselekedni is, vagyis emberséges, szolidáris civilizációt, fenntartható kultúrát, környezetet építeni. Csak alázatos szívvel mehetünk fel nemcsak az Úr, de a tudomány hegyére is.”

Így igaz: a nagy tudósok szerények. Az élet titka viszont csak azok előtt tárul fel, akik tudják, hogyan kell a kis dolgokat megragadni. Ebből a szempontból gyönyörű volt, amit Dorottya mondott nekünk: „Újabb és újabb apróságokat felfedezve merülünk el Isten művének komplexitásában.” Így értelmezve a kultúra valóban a humanitás megőrzését jelenti. Elmélyül a szemlélődésben és olyan embereket formál, akik nincsenek kiszolgáltatva a pillanatnyi divatnak, hanem szilárdan meggyökeresnek a dolgok valóságában. Olyan embereket, akik a tudomány alázatos tanítványaiként érzik, hogy nyitottnak és kommunikatívnak kell lenniük, nem pedig merevnek és harciasnak. Akik szeretik a kultúrát, valójában soha nem érzik, hogy célba értek volna és a helyükön lennének, hanem egészséges nyugtalanságot hordoznak magukban. Olyanok, akik kutatnak, kérdeznek, kockáztatnak és felfedeznek; tudják, hogyan lépjenek ki saját biztonságukból, hogy alázatosan közel

merészkedjenek az élet misztériumához, ami nyugtalansággal, nem pedig megszokással jár; akik nyitottak más kultúrák felé, és érzik a tudás megosztásának szükségességét. Ez az egyetem szellemisége, és köszönöm, hogy ezt úgy élik meg, ahogyan Major professzor úr megfogalmazta: milyen szép dolog is az együttműködés más oktatási szervezetekkel közös kutatási programok révén, és az is, hogy a világ más régióiból, például a Közel-Keletről, különösen a meggyötört Szíriából érkező hallgatókat fogadják. Azáltal, hogy az ember nyit mások felé, jobban megismeri önmagát. A nyitottság, a mások felé való megnyílás olyan, mint egy tükör: jobban megismerem magam általa.

A kultúra elvezet minket önmagunk megismeréséhez. Erre emlékeztet a klasszikus ókor gondolkodása, amelynek sosem szabad elhalványulnia. A delphoi jósa híres szavai jutnak eszünkbe: „Ismerd meg önmagad!” Ez az egyik kulcsgondolat, amelyet búcsúzóul rátok szeretnék bízni. De mit is jelent megismerni önmagadat? Azt jelenti, hogy fel kell ismernünk határainkat, és ebből következően meg kell fékeznünk önelégültségben gyökerező önhietségünket. Ez hasznos számunkra, mert elsősorban azáltal, hogy magunkat teremtményként ismerjük fel, válunk alkotóvá és merülünk el a világban, ahelyett, hogy uralnánk azt. És miközben a technokrata gondolkodás a határokat nem ismerő haladást hajszolja, az ember valójában törekeny, és gyakran épp a határain érti meg, hogy Istentől függ, és hogy össze van kapcsolva másokkal és a teremtéssel. A delphoi jósa felirata tehát egy olyan megismerésre hív bennünket, amely az alázatból, a korlátból, a korlátot elfogadó alázatból kiindulva fedezi fel csodálatos lehetőségeit, amelyek messze túlmutatnak a technológia lehetőségein. Önmagunk megismerése máshogy fogalmazva arra szólít fel, hogy egy erényes dialektikába integráljuk az ember törekenységét és nagyságát. Ennek az ellentétnek a csodájából születik a kultúra: soha nem megelégedett, mindig kereső, nyugtalan és közösségi, végességében fegyelmezett és az abszolútumra nyitott. Kívánom, hogy az igazság ezen izgalmas felfedezésének művelői legyetek!

A másik kulcsgondolat pedig épp az igazságra utal. Ez Jézus Krisztus egyik mondata: „Az igazság szabaddá tesz titeket” (Jn 8,32). Magyarországon egymást követték azok az ideológiák, amelyek igazságként mutatkoztak be, de szabadságot nem adtak. És ez a veszély ma sem szűnt meg: gondolok itt a kommunizusból a konzumizmusba való átmenetre. Mindkét „izmus” közös vonása a szabadság hamis eszméje; a kommunizmus „szabadsága” olyan „szabadság” volt, amelyet rákényszerítettek az emberekre, amelyet kívülről korlátoztak, amelyben mások döntöttek; a konzumizmus „szabadsága” pedig egy szabadelvű, hedonista, önelégedett „szabadság”, amely a fogyasztás és a tárgyak rabszolgáivá tesz bennünket. Milyen könnyű eljutni a gondolkodásra mért korlátoktól, ami a kommunizmusé, a saját magunk korlátok nélküli

elgondolásához, ami a konzumizmusé! A korlátolt szabadságból egy korlátok nélküli szabadságba. Jézus viszont kiutat kínál, amikor azt mondja, hogy az igaz, ami az embert felszabadítja, ami az embert a függőségeiből és bezárkózásaiból kiszabadítja. Ennek az igazságnak a kulcsa a szeretettől soha el nem szakadó, kapcsolatban maradó, alázatos és nyitott, konkrét és közösségi, bátor és alkotó megismerés. Ez az, aminek a művelésére az egyetemek hivatottak, és amit a hitnek táplálnia kell. Ezért kívánom, hogy ez és minden más egyetem az egyetemesség és a szabadság központja, a humanizmus termékeny műhelye és a remény laboratóriuma legyen. Szívemből adom áldásomat, és köszönetet mondok azért, amit tesztek. Köszönöm!

Budapesten, 2023. április 30-án